

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ
(ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ,
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΓΛΩΣΣΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ)

Ελένη Λιούσα, Παναγιώτης Σεράνης

ΧΙΛΙΕΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ
ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ ΑΠΟ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΕΧΝΗΣ

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, η δημιουργικότητα, η γνωστική ευελιξία και η προσαρμογή της κατακτημένης γνώσης, η εναλλακτική οπτική και η δυνατότητα επίλυσης πραγματικών προβλημάτων αποτελούν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά που καθίστανται αναγκαία στην εποχή μας. Κατά συνέπεια, ένα εκπαιδευτικό σύστημα που στοχεύει στη διαμόρφωση ατόμων ικανών να ανταποκριθούν στις σύγχρονες απαιτήσεις οφείλει να αξιοποιεί κάθε μέσο προκειμένου να συμβάλλει με αποτελεσματικό τρόπο προς αυτή την κατεύθυνση. Ένα τέτοιο μέσο αποτελεί η τέχνη, η οποία εντασσόμενη στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να επιφέρει πολλαπλά οφέλη. Η παιδαγωγική αξιοποίηση της τέχνης επισημαίνεται εξάλλου από θεωρητικούς όπως ο John Dewey (1980), που τονίζει ότι η τέχνη αναπτύσσει τη φαντασία, στοιχείο απαραίτητο στη διεργασία της μάθησης, ο Gardner (1990), ο οποίος τη θεωρεί απαραίτητη για την κατανόηση και τη συνειδητοποίηση πτυχών της πραγματικότητας που δεν γίνονται εύκολα αντιληπτές με τη λογική και ο Κόκκος (2011) που υποστηρίζει ότι η επαφή με τα έργα τέχνης αναπτύσσει την αισθητική εμπειρία των μαθητών, οξύνει τη σκέψη και την κρίση τους και καλλιεργεί τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.

Η Ελένη Λιούσα είναι εκπαιδευτικός ΠΕ02 στο 3ο ΓΕΛ Σερρών.
Ο Παναγιώτης Σεράνης είναι εκπαιδευτικός ΠΕ02 στο Πρότυπο ΓΕΛ της Βαρβακείου Σχολής.

Μιλώντας για την ενσωμάτωση της τέχνης στην εκπαίδευση συνήθως νοείται η διδασκαλία της ως αυτόνομου διδακτικού αντικειμένου (π.χ. Μουσική, Εικαστικά). Ωστόσο, έργα τέχνης ποικίλων μορφών δύνανται να αξιοποιηθούν ως εκπαιδευτικά εργαλεία με πολλαπλά οφέλη στη διδασκαλία επιμέρους ενοτήτων, οποιουδήποτε γνωστικού αντικειμένου. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση αξιοποίησης της τέχνης στην εκπαιδευτική διαδικασία εντάσσεται η οργάνωση και υλοποίηση του συγκεκριμένου διασχολικού προγράμματος που εδράζεται στη σύνδεση της Αντιγόνης του Σοφοκλή με έργα διαφορετικών μορφών τέχνης. Βασικός σκοπός της σύνδεσης αυτής υπήρξε η βαθύτερη και πληρέστερη κατανόηση από τους μαθητές των νοημάτων που ενυπάρχουν στο έργο και η ενθάρρυνσή τους να οικοδομήσουν μια δική τους ερμηνεία στο πλαίσιο της προσωπικής τους πρόσληψης.

Ο σύνθετος χαρακτήρας της συγκεκριμένης τραγωδίας προσφέρει τη δυνατότητα ποικίλων αναγνώσεων. Πράγματι, η σύγκρουση Αντιγόνης-Κρέοντα, που κυριαρχεί σ' αυτή, αποτελεί το όχημα μέσω του οποίου ο ποιητής πετυχαίνει όχι μόνο να σκιαγραφήσει με γλαφυρότητα το ήθος των δύο πρωταγωνιστών, αλλά επιπλέον να αναδείξει προβληματισμούς και διλήμματα καίρια για την εποχή του. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι η τραγωδία της κλασικής εποχής δεν αποτελούσε μόνο τρόπο ψυχαγωγίας, αλλά ένα μέσο εκπαίδευσης και πολιτικής άσκησης, καθώς έθετε καίρια ζητήματα, προβληματίζε και άμεσα ή έμμεσα έπαιρνε θέση πάνω σ' αυτά. Έτσι, η αντιλογία των δύο ηρώων αποκτά πολυεπίπεδο χαρακτήρα και ανάγεται σε σύγκρουση δύο διαφορετικών κοσμοθεωριών, της παλιάς με τη νέα γενιά, του ανθρώπινου με τον θεϊκό νόμο, της πόλης με την οικογένεια. Όλα αυτά αποτελούν θέματα που απασχόλησαν την αθηναϊκή κοινωνία του 5ου αι. π. Χ., αλλά έχουν και διαχρονικό χαρακτήρα καθώς αντίστοιχες διαμάχες ποτέ δεν έπαψαν να υφίστανται σ' ολόκληρη την ανθρώπινη ιστορία, σε διαφορετικές εποχές και σε διαφορετικές κοινωνίες.

Σκεπτικό

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι η Αντιγόνη είναι έργο πολυσήμαντο και πάντα επίκαιρο, που επέδρασε σε διάφορους τομείς της διανόησης. Στα μετέπειτα χρόνια δεν αποτέλεσε μόνο αντικείμενο μελέτης και ποικίλων φιλολογικών αναλύσεων αλλά, μέσα από την τέχνη, ερμηνεύτηκε ποικιλοτρόπως, δάνεισε τη φωνή της για να ακουστούν άλλες φωνές, εξέφρασε διαφορετικές αντιλήψεις και ιδέες ατόμων ή ευρύτερων ομάδων. Οι ποικίλες προσλήψεις της στα μεταγενέστερα έργα, που βρίσκονται σε συνάφεια με την εποχή τους και το εκάστοτε ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο, δίνουν τη δυνατότητα να κατανοήσουμε καλύτερα το αρχικό έργο αλλά και να ανακαλύψουμε μέσα σ' αυτό νέες πτυχές, διαφορετικές ίσως από τις κυρίαρχες ερμηνεί-

ες (Steiner, 2001). Αυτές λοιπόν οι διαφορετικές προσλήψεις της *Αντιγόνης* μπορούν να διερευνηθούν και να αξιοποιηθούν διδακτικά, ώστε να προσφέρουν στους μαθητές τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή και με άλλες Αντιγόνες.

Παράλληλα, ο συνεργατικός και διασχολικός χαρακτήρας του προγράμματος παρέχει ουσιαστικά οφέλη και στη βελτίωση της διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα, παρέχει στους εκπαιδευτικούς τη δυνατότητα για:

- πληροφόρηση σχετικά με τις ανάγκες των μαθητών τους μέσα από την από κοινού επιλογή των σύγχρονων προς επεξεργασία έργων,
- κατάλληλη προσαρμογή του τρόπου διδασκαλίας στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών,
- επαγγελματική εξέλιξη μέσω πρακτικών συνδιδασκαλίας σε επίπεδο σχολικής μονάδας, όπως το *team teaching* (Δηλαβέρη, 2010),
- βελτίωση της διδασκαλίας τους μέσω της συλλογικής κριτικής αυτοδιερεύνησης, που πραγματοποιείται εντός ομάδας από εκπαιδευτικούς της ίδιας ειδικότητας, που διδάσκουν όμως σε διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Τέλος, η συνεργασία μεταξύ των δύο σχολείων συμβάλλει στη διάχυση καλών πρακτικών και καινοτομίας, που προκύπτουν από το συγκεκριμένο πρόγραμμα, στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα, κάτι που αποτελεί βασικό σκοπό λειτουργίας των ΠΠΕΙΣ σχολείων.

Στόχοι

Οι στόχοι που τέθηκαν για τους μαθητές υπήρξαν οι ακόλουθοι:

- να κατανοήσουν βασικά θέματα που θέτει το έργο και να αντιληφθούν τη διαχρονικότητά τους,
- να γνωρίσουν έργα τέχνης διαφορετικών μορφών και να διερευνήσουν τις κοινές θεματικές με την τραγωδία του Σοφοκλή,
- να εντοπίσουν τα στοιχεία του αρχαίου κειμένου που έχουν αξιοποιηθεί από τα νεότερα έργα και να αιτιολογήσουν τις συγκεκριμένες επιλογές,
- να διερευνήσουν πώς τα σύγχρονα έργα αξιοποίησαν την τραγωδία για να διατυπώσουν προβληματικές της εποχής τους,
- να δομήσουν την προσωπική τους ερμηνεία για θέματα που τίθενται στην τραγωδία,
- να έρθουν σε επαφή με μαθητές άλλου σχολείου και να αναπτύξουν τη συνεργατικότητά τους.

Περιγραφή – Μεθοδολογία

Το πρόγραμμα, όπως προαναφέρθηκε, αξιοποίησε προσλήψεις της Αντιγόνης από διάφορες μορφές τέχνης. Προτάθηκαν από τους διδάσκοντες σχετικά έργα και επιλέχθηκαν σε συνεργασία με τους μαθητές εκείνα που ανταποκρίνονταν στις προτιμήσεις τους, έργα, ωστόσο, στα οποία αντιπροσωπεύονταν διαφορετικές μορφές τέχνης. Συγκεκριμένα, επιλέχθηκαν τα ακόλουθα:

- Θεατρικά έργα: *Αντιγόνη* του J. Anouilh (Anouilh 2015), *Antigona Furiosa* της G. Gambaro (Feitlowitz 1992)
- Ποίημα: *Ισμήνη* του Γ. Ρίτσου
- Πεζά: *Αντιγόνη* του Ηλία Βενέζη και *Αντιγόνη* του Άρη Αλεξάνδρου
- Ζωγραφικοί πίνακες: *Antigone Strewing Dust on Polynices* του V.J. Robertson και *Antigona by Sofokles* του Wiesław Grzegorzczak.

Τα παραπάνω έργα, διαφορετικών μορφών αλλά και εποχών, φωτίζουν την τραγωδία από διαφορετικές οπτικές, ανάλογα με την πρόσληψή της από τον εκάστοτε δημιουργό και καταδεικνύουν έτσι ότι το κείμενο του Σοφοκλή, ως ένας ζωντανός οργανισμός –όπως κάθε μεγάλο έργο τέχνης– εκφράζει μηνύματα οικουμενικά, διαχρονικά και πολυεπίπεδα. Εξακτινώθηκε στον χρόνο και στον χώρο, αξιοποιήθηκε σε ποικίλα ιστορικά και πολιτικοκοινωνικά συμφραζόμενα, ενώ τα μηνύματά του ενέπνευσαν έργα με ποικίλους εκφραστικούς τρόπους, που δεν περιορίζονται μόνο στη λεκτική μορφή.

Αναφορικά με τη μεθοδολογία, δόθηκε έμφαση στην ερμηνεία, στην πολιτική διάσταση της τραγωδίας, στη σύνδεση με το παρόν. Επιπλέον, επιδιώχθηκε η ενεργότερη εμπλοκή των μαθητών μέσα από τον προβληματισμό και τον κριτικό σχολιασμό των αξιακών συστημάτων που εμφανίζονται στο έργο, μέσα από βιωματικές και συνεργατικές μεθόδους διδασκαλίας αλλά και μέσα από τη συγκριτική προσέγγιση με άλλα έργα. Το πρόγραμμα στηρίχθηκε επιπλέον στις αρχές της αυτενεργού συμμετοχής των μαθητών και της κατευθυνόμενης διερευνητικής μάθησης, καθώς οι διδάσκοντες λειτούργησαν ως καθοδηγητές δίνοντας βασικές οδηγίες και παρέχοντας βασικές πληροφορίες, τις οποίες οι μαθητές κλήθηκαν να επεξεργαστούν και να εμπλουτίσουν (Ματσαγγούρας, 2000). Ακολουθήθηκε η ομαδοσυνεργατική μέθοδος, η οποία είναι ενδεδειγμένη σε διδασκαλίες όπου είναι απαραίτητη η αλλαγή οπτικής και η επίλυση προβλημάτων (Ματσαγγούρας, 2000). Εφαρμόστηκε η εργασία σε ομάδες με μικτή σύσταση από τα δύο σχολεία με στόχο να επιτευχθεί ουσιαστική επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των μαθητών. Η επιμέρους κατανομή τους στις ομάδες έγινε σε συνεργασία μαζί τους και με κριτήριο τις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντά τους για τις συγκεκριμένες μορφές τέχνης (Κογκούλης, 2004). Το πλαίσιο της μάθησης σε ομάδες με τη χρήση του υπολογιστή έδωσε το πλεονέκτημα

της δημιουργίας συνθηκών αυθόρμητης και αποκεντρωμένης μάθησης, που προέρχεται από την επικοινωνία με τους συνομηλίκους, ενώ η διαδικασία επεξήγησης των σκέψεών τους στους άλλους βοήθησε τους μαθητές να κατανοήσουν και να μάθουν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα (<http://www.pi-schools.gr/hdte/material/ict/ict31.htm>).

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, καθώς το πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε άμεση συσχέτιση με τη διδασκαλία της *Αντιγόνης*, υπήρξε μέριμνα για τη σύμπλευσή του με τις βασικές αρχές του Π.Σ. του συγκεκριμένου μαθήματος. Έτσι, ως διδακτική πρόταση βρίσκεται σε συμφωνία με το Π.Σ. του μαθήματος Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία της Β' τάξης Ημερήσιου Γενικού Λυκείου (ΦΕΚ Β' 3321/21-09-2017), καθώς οι ειδικοί διδακτικοί στόχοι της *Αντιγόνης* επιδιώκουν, εκτός των άλλων, την κατανόηση των συμβολισμών και των θεμελιωδών αντινομιών του έργου, την επισήμανση του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου του και των επιδράσεων που άσκησε. Παράλληλα, όπως αναφέρεται, οι μαθητές καλούνται, αξιοποιώντας τον βασικό προβληματισμό του έργου, «να δώσουν τις δικές τους απαντήσεις και να διαμορφώσουν τη δική τους στάση» (ΦΕΚ Β' 3321/21-09-2017: 39700). Οι επιμέρους διδακτικές οδηγίες του μαθήματος αναφέρονται στην ανάδειξη της θεατρικής διάστασης του έργου, στην αξιοποίηση καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας (ομαδοσυνεργατική, ανακαλυπτική, βιωματική, χρήση ΤΠΕ) και στη χρήση ποικίλων και ευρηματικών διδακτικών πρακτικών που «ευνοούν την ανάπτυξη κριτικής σκέψης και έκφρασης» (ΦΕΚ Β' 3321/21-09-2017: 39701).

Εφαρμογή

Αρχικά, οι εκπαιδευτικοί ενημέρωσαν τους μαθητές για το σκεπτικό και τη σχεδιαζόμενη διδακτική διαδικασία, ενώ έγινε και αναφορά στη διαχρονική αξία της *Αντιγόνης* και στην ύπαρξη πολλών έργων τέχνης που εμπνεύστηκαν από αυτήν αξιοποιώντας την με ποικίλους τρόπους. Στόχος ήταν να προετοιμαστούν ώστε να γνωρίσουν τις διαφορετικές *Αντιγόνες*. Επιπλέον ετοιμάστηκε και παρουσιάστηκε η ηλεκτρονική τάξη του μαθήματος (eclass του Π.Δ.Σ.), προκειμένου να λειτουργήσει ως μέσο ασύγχρονης διδασκαλίας προσφέροντας διάφορους μαθησιακούς πόρους με πληροφορίες για την υλοποίηση των εργασιών, ημερολόγιο ενεργειών και δράσεων, χώρο ασύγχρονης επικοινωνίας για τα μέλη των ομάδων (Συζητήσεις/Σύστημα Wiki) και πεδίο κατάθεσης των τελικών παραδοτέων. Η ηλεκτρονική αυτή τάξη εμπλουτίστηκε σταδιακά με υλικό, κυρίως μετά την οριστικοποίηση των ομάδων και των προς επεξεργασία έργων.

Οι πέντε σύγχρονες συναντήσεις των μαθητών πραγματοποιήθηκαν μέσω Webex, κάθε φορά σε μία από τις δύο ηλεκτρονικές τάξεις των υπεύθυ-

νων εκπαιδευτικών. Η πρώτη συνάντηση γνωριμίας μεταξύ όλων των συμμετεχόντων έγινε τον Δεκέμβριο. Ακολούθως, οι εκπαιδευτικοί, σε επίπεδο τάξης έθεσαν στη διάθεση των μαθητών μια σειρά από έργα διαφορετικών μορφών προκειμένου να γίνει μια πρώτη επιλογή και τους ζητήθηκε να επιλέξουν ατομικά δύο από αυτά με τα οποία θα ήθελαν να ασχοληθούν, ανάλογα με τις προτιμήσεις και τα ενδιαφέροντά τους. Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε με το εργαλείο Poll. Με βάση τις προτιμήσεις αυτές και με απαραίτητη προϋπόθεση τον σταθερό αριθμό μαθητών και από τα δύο σχολεία σε κάθε ομάδα (4 από το Βαρβάκειο και 2 από το 3ο ΓΕΛ), έγινε η ομαδοποίηση σε έξι ομάδες και η επιλογή των έργων, που οριστικοποιήθηκε με κάποιες τροποποιήσεις στη δεύτερη σύγχρονη συνάντηση (Ιανουάριος 2021). Στις επόμενες τρεις σύγχρονες συναντήσεις (Φεβρουάριος, Μάρτιος, Απρίλιος) οι έξι ομάδες, ξεχωριστά η καθεμία, μέσω της λειτουργίας breakout sessions, επεξεργάστηκαν τα έργα που επέλεξαν, με κατευθυντήριες ερωτήσεις/οδηγίες που τους δόθηκαν με αντίστοιχα φύλλα εργασίας (Παράρτημα) και χρησιμοποιώντας υλικό από την eclass και από δικές τους αναζητήσεις στο διαδίκτυο. Οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν τεκμηριωμένα σε επιμέρους ερωτήματα –διαφορετικά για το κάθε έργο– και στη συνέχεια, αξιοποιώντας τις απαντήσεις καθώς και επιπλέον πληροφορίες, να ετοιμάσουν ένα πληροφοριακό πολυτροπικό κείμενο για το αντίστοιχο έργο και τον δημιουργό του, καθώς και για τα συμπεράσματα από τη συνεξέτασή του με την τραγωδία. Οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων, είχαν καθοδηγητικό και βοηθητικό ρόλο. Τέλος, θα πρέπει να προστεθεί ότι η επικοινωνία των μελών της κάθε ομάδας έγινε σε ασύγχρονο πλαίσιο μέσω της eclass, αλλά και σύγχρονα, με ομάδες που δημιούργησαν σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Viber, Instagram).

Όταν ολοκληρώθηκε η εκπόνηση των ομαδικών εργασιών και κατατέθηκαν στην eclass, συγκεντρώθηκαν και αφού ελέγχθηκαν και αξιολογήθηκαν από τους εκπαιδευτικούς, μορφοποιήθηκαν με ενιαίο τρόπο και δημιουργήθηκε ένα ηλεκτρονικό βιβλίο (ebook), που αποτέλεσε και το τελικό παραδοτέο. Με τη λήξη του προγράμματος (Ιούνιος 2021) πραγματοποιήθηκε, και πάλι μέσω Webex, παρουσίαση των τελικών εργασιών στις ολομέλειες των δύο τμημάτων. Στην παρουσίαση παρευρέθηκε και απηύθυνε χαιρετισμό η ΣΕΕ Φιλολόγων του 4ου ΠΕ.Κ.ΕΣ. Κεντρικής Μακεδονίας κα Δανιηλίδου. Επιπλέον, πολύ σημαντική και ιδιαίτερα θετική και χρήσιμη υπήρξε η συμμετοχή της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Πατρών κας Καρακάντζα, η οποία, ευγενικά ανταποκρινόμενη στην πρόσκληση των εκπαιδευτικών, με σχετική εισήγηση μίλησε στα παιδιά για την πρόσληψη της *Αντιγόνης*, σχολίασε τις εργασίες τους και παρουσίασε το θεατρικό έργο *The Island* του Athol Fugard, που είναι εμπνευσμένο από τον ίδιο αρχαιοελληνικό μύθο.

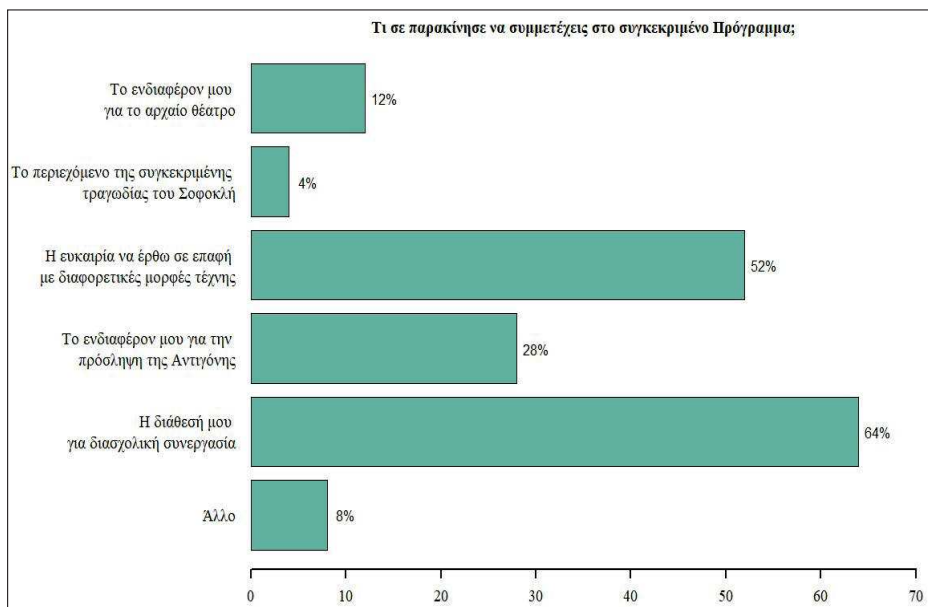
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος και καθώς επρόκειτο για ένα εγχείρημα που δοκιμάστηκε πρώτη φορά στα δύο σχολεία, θεωρήθηκε απαραίτητη η αξιολόγησή του από τους συμμετέχοντες μαθητές. Για τον σκοπό αυτό δημιουργήθηκε ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο, μέσω του ψηφιακού εργαλείου Google Forms, το οποίο μοιράστηκε και συμπληρώθηκε από είκοσι πέντε (25) μαθητές των δύο σχολείων (ποσοστό συμμετοχής 70%). Από τις εννέα (9) ερωτήσεις, η μία ήταν κλειστής απάντησης, οι επτά πολλαπλής επιλογής και η μία ανοιχτής απάντησης. Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου απεικονίζονται στα παρακάτω σχήματα μέσω ραβδογραμμάτων με την αξιοποίηση της στατιστικής γλώσσας προγραμματισμού R (Falissard, 2012).

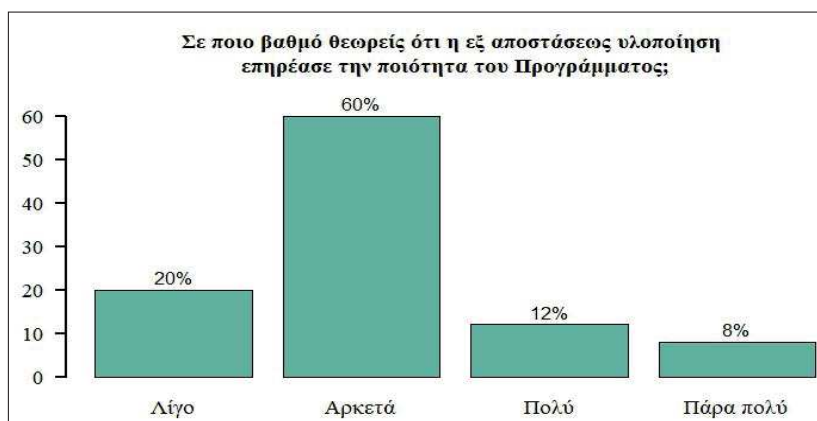
Σχήμα 1

Όπως φαίνεται στο Σχήμα 1, περίπου οι μισοί μαθητές είχαν συμμετάσχει στο παρελθόν σε κάποιο πολιτιστικό πρόγραμμα και είχαν την εμπειρία της συνεργασίας. Αυτό φάνηκε πολύ χρήσιμο, αφού οι επιμέρους ομάδες συγκροτήθηκαν χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα και οι εργασίες κατανεμήθηκαν αρμονικά.

Σχήμα 2

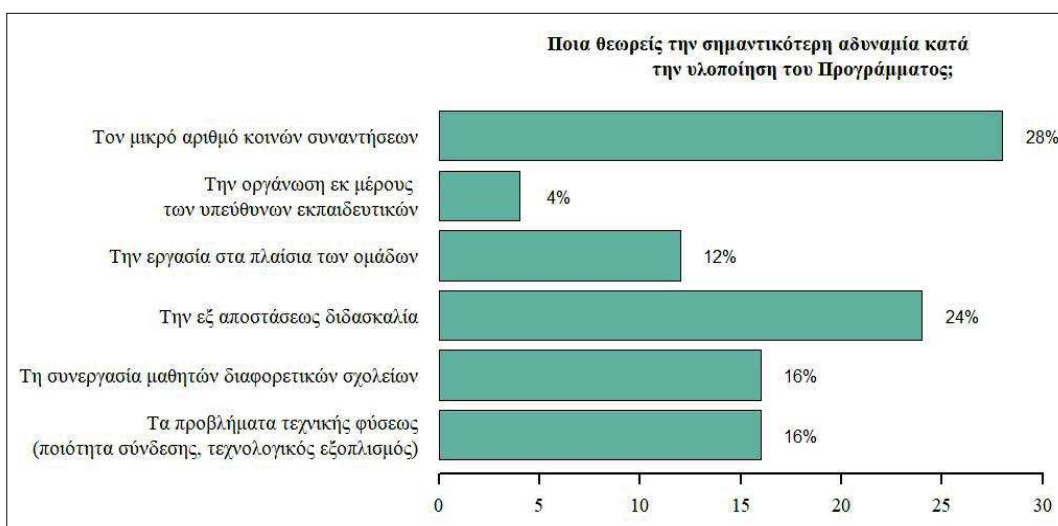
Στο ερώτημα σχετικά με τα κίνητρα συμμετοχής στο πρόγραμμα, όπως φαίνεται στο Σχήμα 2, οι μαθητές βρήκαν ελκυστική τη συμμετοχή τους σε ένα διασχολικό πρόγραμμα που θα τους έδινε τη δυνατότητα, στην εποχή της καραντίνας, να επικοινωνήσουν έστω εξ αποστάσεως και να έρθουν σε επαφή με μαθητές από ένα άλλο σχολείο που δεν γνώριζαν. Η τηλεεκπαίδευση και η πλατφόρμα εκπαίδευσης έκανε εφικτή τη συνεργασία αυτή, αφού οι μαθητές συναντήθηκαν αρκετές φορές στην e-τάξη και στις επιμέρους ομάδες που είχαν οι ίδιοι δημιουργήσει στο Viber και στο Instagram.

Σχήμα 3

Άλλωστε, όπως προκύπτει από την απάντηση στην ερώτηση για το κατά πόσο η εξ αποστάσεως εκπαίδευση επηρέασε την υλοποίηση του προγράμματος (Σχήμα 3), το μέσο επικοινωνίας επηρέασε σημαντικά την υλοποίηση και την ποιότητά του, όπως δήλωσε το 80% των απαντησάντων. Η πλατφόρμα e-class και οι διαδικτυακές συναντήσεις των μαθητών ήταν θεμελιώδους σημασίας για την επιτυχία του, και όχι ένα απλό μέσο που αξιοποιήθηκε για τη βελτίωσή του.

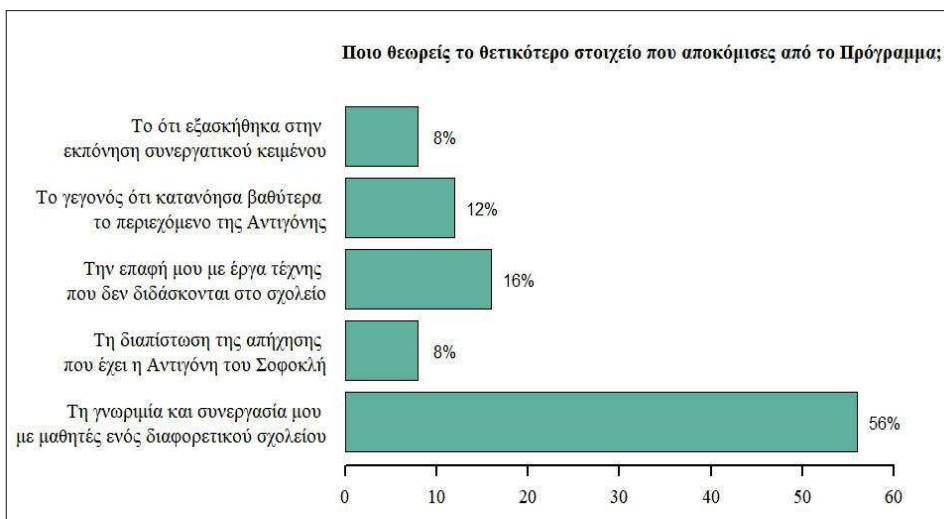
Από την άλλη (Σχήμα 4), ενώ ήταν ευχής έργον ότι η πλατφόρμα τηλεκπαίδευσης έδωσε τη δυνατότητα να υλοποιηθεί το πρόγραμμα που δύσκολα θα μπορούσε να είχε υλοποιηθεί αλλιώς, οι μαθητές αισθάνθηκαν ότι η εξ αποστάσεως διδασκαλία και επικοινωνία ανήκει στις αδυναμίες του προγράμματος, αφού δεν ήταν πάντα εύκολο οι μαθητές να βρίσκονται και στην ολομέλεια και εντός των επιμέρους ομάδων που είχαν δημιουργηθεί, κάτι που δυσχέρανε τη μεταξύ τους συνεργασία.

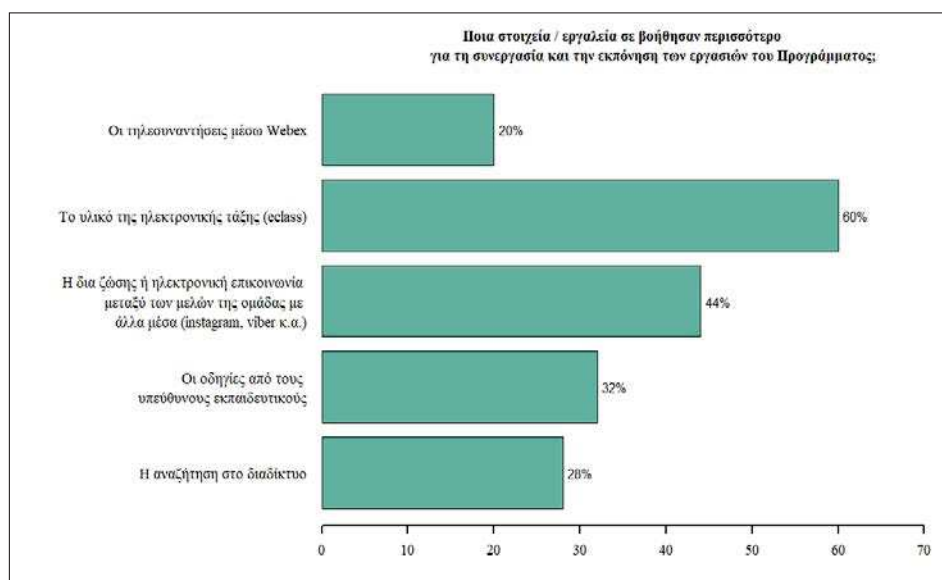
Σχήμα 4

Παρά τις δυσκολίες όμως, οι μαθητές αναγνώρισαν τη συνεργασία με μαθητές ενός διαφορετικού σχολείου ως το θετικότερο στοιχείο του προγράμματος, δυνατότητα που δεν θα είχε επιτευχθεί χωρίς την συνδρομή της τεχνολογίας (Σχήμα 5). Υπήρξε φανερή η επιθυμία των μαθητών για αλληλεπίδραση και γνωριμία με μαθητές άλλου σχολείου, ιδιαίτερα την περίοδο του εγκλεισμού, που η μεταξύ τους επικοινωνία είχε περιοριστεί σημαντικά. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει αφενός τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου, αφού είναι κοινά αποδεκτό στην εκπαιδευτική κοινότητα ότι η καραντί-

να προκαλέσει συναισθηματικού τύπου προβλήματα στους μαθητές και είχε αρνητικό πρόσημο στην κοινωνικοποίησή τους, και αφετέρου τη σημαντικότητα των διασχολικών συνεργασιών.

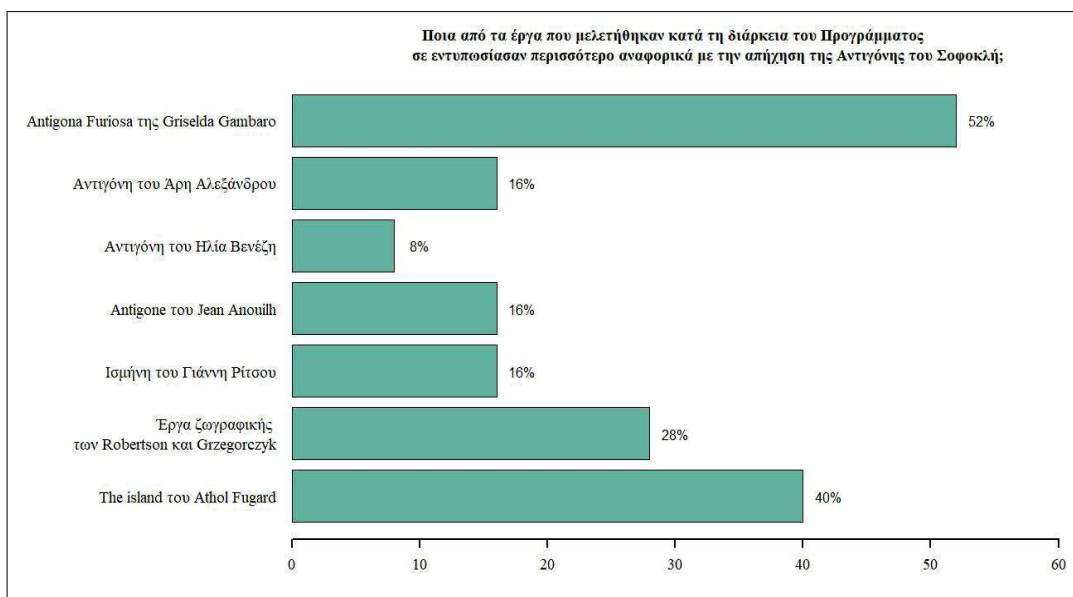
Σχήμα 5

Σχήμα 6

ΧΙΛΙΕΣ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ

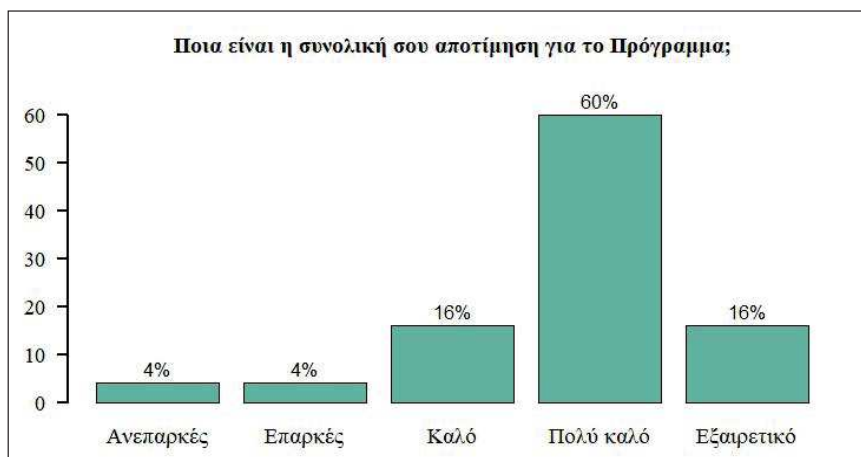
Αυτή την επικοινωνία, που τους έλειπε κατά τη διάρκεια της καραντίνας, επισημαίνουν εμφατικά οι μαθητές με τις απαντήσεις τους και στην ερώτηση σχετικά με τα στοιχεία που τους βοήθησαν στη συνεργασία και στην εκπόνηση των εργασιών του προγράμματος (Σχήμα 6). Το 66% επισημαίνει ότι η μεταξύ τους επικοινωνία (είτε μέσω τηλεσυναντήσεων είτε ηλεκτρονικά) ήταν καθοριστική για την συνεργασία τους. Στην επιτυχία υλοποίησής του συνέβαλε επίσης και το υλικό που είχε αναρτηθεί στην e-τάξη και ήταν συνεχώς διαθέσιμο για να λειτουργήσει καθοδηγητικά και συμβουλευτικά, όπως επίσης και οι σαφείς οδηγίες που τους είχαν δοθεί. Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι οι μαθητές χρησιμοποίησαν δημιουργικά το διαδικτυο αναζητώντας πληροφορίες για τη σύνθεση των εργασιών τους.

Σχήμα 7

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απαντήσεις στην ερώτηση σχετικά με το ποια έργα τέχνης εντυπωσίασαν περισσότερο (ύστερα από την τελική παρουσίαση στην ολομέλεια). Όπως φαίνεται στο Σχήμα 7, το έργο της G. Gambaro, *Antigone Furiosa* όπως και το *The Island* του Athol Fugard (το οποίο μάλιστα γνώρισαν μόνο από την εισήγηση της κ. Καρακάντζα) συγκέντρωσαν τις περισσότερες προτιμήσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μαθητές ευαισθητοποιήθηκαν από δύο σύγχρονα έργα με έντονα πολιτικό χαρακτήρα που αξιοποιούν τον αρχαιοελληνικό μύθο τοποθετώντας τον το μεν πρώτο στην επτάχρονη στρατιωτική δικτατορία (1976-1983) του Βιδέλα, που οδήγησε

στο θάνατο πάνω από 30000 ανθρώπους, και το δεύτερο σε μια φυλακή της Ν. Αφρικής στην εποχή του απαρχαίντ.

Σχήμα 8

Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις στην ερώτηση 8 (Σχήμα 8), οι μαθητές εκφράστηκαν από θετικά ως πολύ θετικά για τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα σε ποσοστό 82%.

Τέλος, σε ερώτηση ανοικτού τύπου σχετικά με τη βελτίωση του προγράμματος, οι προτάσεις των μαθητών εστιάζονται κυρίως στις περισσότερες τηλεσυναντήσεις μεταξύ των μελών των ομάδων και στην προσωπική, διά ζώσης γνωριμία, ίσως με μια εκπαιδευτική επίσκεψη, κάτι που όπως υποστηρίζουν και οι ίδιοι ήταν εξαιρετικά δύσκολο λόγω των συνθηκών κατά τη διάρκεια της καραντίνας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την υλοποίηση του διασχολικού αυτού προγράμματος, τη συζήτηση που ακολούθησε την ολοκλήρωσή του, καθώς και την ανάλυση του παραπάνω ερωτηματολογίου προκύπτει ότι η όλη προσπάθεια στέφθηκε από επιτυχία και λειτούργησε θετικά για τους μαθητές και των δύο σχολείων. Αρχικά, το περιεχόμενο του προγράμματος που βασίστηκε στην αξιοποίηση της τέχνης και στη σύνδεσή της με ένα υποχρεωτικό μάθημα του Ωρολογίου Προγράμματος, κρίθηκε ενδιαφέρον από τους μαθητές των δύο σχολείων, όπως αποδείχθηκε από το υψηλό ποσοστό της συμμετοχής τους σ' αυτό (24/24 από το Βαρβάκειο, 12/19 από το 3ο ΓΕΛ). Συγκεκριμένα, επισημάν-

θηκε η χρησιμότητα της επαφής τους με την τέχνη, αλλά και οι ελάχιστες δυνατότητες που προσφέρει προς αυτή την κατεύθυνση το σχολείο, ειδικότερα στη βαθμίδα του λυκείου. Επίσης, αξιολογήθηκε θετικά η σύνδεση ενός αρχαίου κειμένου με σύγχρονα έργα και έργα ξένων δημιουργών, γεγονός που τους βοήθησε στη γνωριμία τους μ' αυτά αλλά και στην καλύτερη κατανόηση της τραγωδίας.

Η αξιόπιστη πλατφόρμα τηλεκπαίδευσης webex (παρόλα τα προβλήματα που δημιουργεί η εξ αποστάσεως συνεργασία) κατέστησε εφικτή την ουσιαστική επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών μέσα από τις δια ζώσης συναντήσεις και τα δωμάτια εργασίας σε ομάδες (breakout sessions). Παράλληλα, η ηλεκτρονική τάξη του Π.Σ.Δ. λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για την πραγματοποίηση των επιμέρους ασύγχρονων σταδίων του προγράμματος και για την ολοκλήρωσή του. Καταδεικνύεται έτσι ότι η τεχνολογία με τα εκπαιδευτικά εργαλεία που παρέχει αποδείχτηκε καίριας σημασίας για την οργάνωση και τη διεξαγωγή του και όχι απλώς ένα μέσο προστιθέμενης αξίας (add-on value) για την επιτυχία του.

Επιπλέον, κρίθηκε ότι η ιδέα της διασχολικής συνεργασίας, παρόλα τα μικροπροβλήματα που παρουσιάστηκαν, θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα και να βοηθήσει την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ σχολικών μονάδων που παρουσιάζουν διαφορές στο μαθησιακό προφίλ με σαφή πλεονεκτήματα για μαθητές και διδάσκοντες. Αυτό το μοντέλο, με τις απαραίτητες τροποποιήσεις και βελτιώσεις, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως καλή πρακτική που θα μπορούσε να βρει εφαρμογή και σε άλλα σχολεία. Τέλος, αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η διά ζώσης επαφή και η επέκταση του προγράμματος με τη μορφή κάποιων παρουσιάσεων ή σχολικής εκδρομής στην οποία θα συμμετείχαν οι μαθητές και των δύο σχολείων σίγουρα θα έφερνε πιο κοντά τους συμμετέχοντες, αφού η προσωπική επαφή δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αντικατασταθεί από την εξ αποστάσεως συνεργασία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anouilh, J. (2015). *Αντιγόνη*. (Μετάφραση-Εισαγωγή: Στρατής Πασχάλης). Αθήνα: Εκδόσεις Γκόννη.
- Δηλαβέρη, Β. (2010). *Οι ομάδες συνεργασίας εκπαιδευτικών (team teaching) μπορούν να δημιουργήσουν το κατάλληλο περιβάλλον για την εφαρμογή του «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω» στην πράξη*. 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ
- Κογκούλης, Ι. (2004). *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μάθηση*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη.

- Κόκκος, Α. & συνεργάτες. (2011). *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ματσαγγούρας, Η. (2000). *Στρατηγικές Διδασκαλίας: Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. *Η αξία των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στο Πρόγραμμα Σπουδών*. Ανακτήθηκε στις 14/8/2023 από <http://www.pi-schools.gr/hdtd/material/ict/ict31.htm>
- Steiner, G. (2001). *Οι Αντιγόνες*. (μτφρ. Β. Μάστορης, Π. Μπουρλάκης). Αθήνα: Καλέντης.
- ΦΕΚ Β' 3321/21-09-201. *Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Γενικής Παιδείας «Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία» της Β' τάξης Ημερησίου Γενικού Λυκείου και της Γ' τάξης Εσπερινού Γενικού Λυκείου*. Ανακτήθηκε στις 14/8/2023 από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/%CE%A6%CE%95%CE%9A_%CE%92_3321_21_09_17_%CE%A0%CE%A3_%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%91%CE%99%CE%91_%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%97_%CE%93%CE%9B%CE%A9%CE%A3%CE%A3%CE%91_%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%9C%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%95%CE%99%CE%91_%CE%92_%CE%93%CE%95%CE%9B.pdf
- Dewey, J. (1980). *Art as experience*. USA: The Penguin Group (Πρώτη πρωτότυπη δημοσίευση 1934).
- Gardner, H. (1990). *Art Education and Human Development*. Los Angeles: Getty Education for the Arts.
- Falissard, B. (2012). *Analysis of Questionnaire Data with R*. New York: Chapman & Hall.
- Feitlowitz, M. (1992). *Information for Foreigners. Three Plays by Griselda Gambaro*. Illinois: Northwestern University Press. Ανακτήθηκε 14/08/2023 από: https://www.google.gr/books/edition/Information_for_Foreigners/ymHZJ5Lzx3IC?hl=el&gbpv=1&dq=Information+for+Foreigners.+Three+Plays+by+Griselda+Gambaro.&pg=PT3&printsec=frontcover

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φύλλα εργασίας

Αντιγόνη του Άρη Αλεξάνδρου

1. Ποια στοιχεία της τραγωδίας του Σοφοκλή εντοπίζετε στην *Αντιγόνη* του Αλεξάνδρου; (πρόσωπα, στοιχεία του μύθου)
2. Ο Άρης Αλεξάνδρου στις δύο πράξεις του έργου του τοποθετεί αντίστοιχα την Αντιγόνη σε δύο διαφορετικές, κρίσιμες περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Ποιο είναι το κοινό στοιχείο που τις συνδέει;
3. Λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη απάντησή σας, εξηγήστε γιατί ο Αλεξάνδρου χρησιμοποιεί τον αρχαίο μύθο και ποιο στοιχείο του αναδεικνύει;
4. Με βάση τα παραπάνω, σε ποια συμπεράσματα θα μπορούσατε να καταλήξετε για τη διαχρονικότητα του έργου του Σοφοκλή;

Antigone του Jean Anouilh

1. Ποιες ομοιότητες και διαφορές εντοπίζετε στον Κρέοντα και την Αντιγόνη των δύο έργων;
2. Πού έγκειται η τραγικότητα των δύο ηρώων στο έργο του Anouilh, όπως προκύπτει από το συγκεκριμένο απόσπασμα;
3. Η Αντιγόνη του Anouilh γράφτηκε, κατά δήλωσή του, στον απόηχο της τραγωδίας του ναζισμού στη Γαλλία. Γιατί πιστεύετε ότι επέλεξε το έργο του Σοφοκλή για να εκφράσει τη σύγχρονη τραγωδία;

Αντιγόνη του Η. Βενέζη

1. Αναζητήστε στοιχεία για το έργο *Έξοδος* του Βενέζη, στο οποίο ανήκει το συγκεκριμένο απόσπασμα.
2. Ποια στοιχεία της τραγωδίας του Σοφοκλή εντοπίζετε στην *Αντιγόνη* του Βενέζη; (πρόσωπα, στοιχεία του μύθου)
3. Λαμβάνοντας υπόψη την εποχή στην οποία τοποθετείται το έργο του Βενέζη, εξετάστε σε ποια στοιχεία της σοφοκλείας τραγωδίας επικεντρώνεται το σύγχρονο έργο και προσπαθήστε να εξηγήσετε τους λόγους των συγκεκριμένων επιλογών.
4. Παρόλο που στο έργο του Βενέζη η Αντιγόνη δεν κατονομάζεται, αποτελεί κεντρικό πρόσωπο. Ποιο είδος ανθρώπων και συμπεριφορών της σύγχρονης εποχής πιστεύετε ότι αντιπροσωπεύει;
5. Με βάση την προηγούμενη απάντησή σας, σε ποια συμπεράσματα θα μπορούσατε να καταλήξετε για τη διαχρονικότητα του έργου του Σοφοκλή;

Antigona Furiosa της Griselda Gambaro

1. Αναζητήστε στοιχεία για το συγκεκριμένο έργο της Griselda Gambaro.
2. Ποιες ομοιότητες και διαφορές εντοπίζονται στο έργο της Gambaro σε σχέση με τα πρόσωπα της σοφόκλειας τραγωδίας; Πώς θα μπορούσατε να ερμηνεύσετε τις επιλογές της;
3. Σε ποιο στοιχείο της σοφόκλειας τραγωδίας επικεντρώνεται το έργο της Gambaro και πώς αυτό σχετίζεται με το ιστορικό του πλαίσιο;
4. Σε ποια πρόσωπα δανείζει τη φωνή της η Αντιγόνη μέσα από το έργο της Gambaro;
5. Με βάση την προηγούμενη απάντησή σας, σε τι συμπεράσματα θα μπορούσατε να καταλήξετε για τη διαχρονικότητα του έργου του Σοφοκλή;

Ισμήνη του Γιάννη Ρίτσου

1. Ο Ρίτσος επιλέγει ως πρωταγωνιστικό πρόσωπο του έργου του την Ισμήνη και όχι την Αντιγόνη. Γιατί θεωρείτε ότι το κάνει;
2. Το ποίημα παρουσιάζει την Αντιγόνη μέσα από την οπτική της Ισμήνης. Ποια στοιχεία των δύο ηρωίδων παραμένουν όμοια και ποια διαφοροποιούνται; Ποια εκδοχή τους προτιμάτε και γιατί;
3. Πού θεωρείτε ότι έγκειται η τραγικότητα της Αντιγόνης στο ποίημα του Ρίτσου;

Antigone Strewing Dust on Polynices του V.J. Robertson και *Antygonia by Sofokles* του Wiesław Grzegorzczak

1. Παρουσιάστε στοιχεία για τον κάθε πίνακα και τον δημιουργό του.
2. Ποιο/-α πρόσωπο/-α και ποια σκηνή του έργου επιλέγεται από τον καλλιτέχνη; Εντοπίστε το αντίστοιχο χωρίο της τραγωδίας.
3. Ποια στοιχεία αναδεικνύονται ιδιαίτερα; Γιατί κατά τη γνώμη σας;
4. Η απόδοση του συγκεκριμένου/-ων προσώπου/-ων και της συγκεκριμένης σκηνής ανταποκρίνεται στις προσδοκίες που σας δημιουργήθηκαν διαβάζοντας το έργο;
5. Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε: α) ανάμεσα στους δύο πίνακες, β) ανάμεσα στον πίνακα και στα σχετικά στοιχεία που αντλούμε από την τραγωδία.

